

CENGİZ AYTMATOV'UN "TOPRAK ANA'SI:
İKİNCİLLEŞTİRİLMEYEN İLİŞKİ KURULAN
DOĞANIN DİRİMSSEL GÜCÜ

CHINGIZ AITMATOV'S "MOTHER EARTH": VITAL POWER OF
NATURE IN A RELATIONSHIP WITHOUT SUBORDINATING IT

FERDA ZAMBAK

Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
*Assist. Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language
and Literature*

ferdazambak@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1699-5017>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-64, Ocak - January 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 03. 08. 2018

Kabul Tarihi-Accepted Date : 26. 11. 2018

Sayfa-Pages : 199-211

 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4000>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

CENGİZ AYTMATOV'UN "TOPRAKANA"SI:
İKİNCİLLEŞTİRİLMEYEN İLİŞKİ KURULAN
DOĞANIN DİRİMSSEL GÜCÜ

CHINGIZ AITMATOV'S "MOTHER EARTH": VITAL POWER OF NATURE
IN A RELATIONSHIP WITHOUT SUBORDINATING IT

FERDA ZAMBAK

Öz

Cengiz Aytmatov'un 1963 yılında yayımlanan *Toprak Ana* adlı eseri, insanın toprakla kurduğu ilişki biçimlerine ve ona olan bağlılığına temas edildiği önemli eserlerinden biridir. II. Dünya Savaşı sırasında kocasını ve üç oğlunu savaşa gönderen Kırgız kadını Tolgonay, hayatının bütün evrelerinde yaşama dair inancını ve mücadele etme azmini toprakla kurduğu ilişki üzerinden inşa eder. Toprak, bir Kırgız kadını ve annesi olan Tolgonay'ın ekip, biçtiği, onu kendisine öncü olarak gördüğü bir konumdadır ve ona "Toprak Ana" diye seslenir. Romanda kişileştirilerek dile getirilen "Toprak Ana"nın muhafaza edici, bilge gücü, Tolgonay'ın dolayısıyla Kırgız halkının doğaya ve ona ait unsurlara dair bakış açısını ortaya koyar. İndirgmeden, ikincilleştirmeden ilişki kurulan doğa, insana istediği maddi ve manevî gücü verebilecek, varlığını ve canlılığını hissettirebilecek donanımdadır. Dolayısıyla romanda doğanın varlığı, insanın varoluşundan daha az değerli bir yerde konumlandırılmaz.

Romanda ele alınan meselelerin hem düğüm hem de çözüm noktası olan toprak, Claude Lévi-Strauss'un *Yaban Düşünce* adlı eserinde öne sürdüğü ilkel hayatın doğayla kurduğu ilişkiler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Romanda savaşın neden olduğu tüm yoksunluklara rağmen, devam ettirilen yaşam mücadelesinin ve umudunun insanın doğaya yaklaşımıyla yakından ilgili olduğu ortaya konulacaktır. Nitekim bir kadın olarak Tolgonay'ın toprakla kurduğu eşitlikçi ilişki, ona cinsiyet rejimlerinden pek çok kültürel kalıp yargıya karşı durabilecek cesaret ve bilgeliği de verir. Bu bağlamda parçalayıp kategorileştiren modern tavrın, temas ettiği her şeyde hüsrana uğramasının birincil nedenini doğayla arasına koyduğu küçümseyici mesafede aramak gerekir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, *Yaban Düşünce*, Doğa/Toprak.

Abstract

Chingiz Aitmatov's book entitled *Mother Earth*, published in 1963, is one of the important works of him, in which people are addressed to with the forms of relationships they establish with the earth and their commitment to it. Handles a Kyrgyz woman Tolgonay who sent her husband and three sons into the battle fields during World War II, her relationship with earth through her faith in life and determination to struggle. Earth is in a position that she considers as a precursor. She cultivates it and calls it *Mother Earth*. Protective and omniscient power of earth, which is personalized and finds voice in the novel, shows Tolgonay's, accordingly Kyrgyz people's view of nature and its elements. Nature, when a relationship is established with it without degrading or subordinating it, is able to provide human beings all required material and non-material powers, and it can make them feel their presence and vitality. Thus, existence of nature is not positioned in the novel as less valuable than existence of human beings.

Both the nodus and the settlements of the novel will be handled according to relationships between primitive life and nature, which are suggested by Claude Lévi-Strauss in his work entitled *The Savage Mind*. It will be revealed that, despite all the deprivations caused by the war, the survival struggle and hope of the human being are closely related to the approach of human beings to the nature. Hence, as a woman, Tolgonay's equitable relationship with the land gives her the courage and wisdom to resist many cultural stereotypes and sexist regimes. In this context, primary reason of frustration of the modern attitude, which shreds and categorizes, must be searched at the condescending distance that it places towards nature.

Key Words: Chingiz Aitmatov, *Mother Earth*, *The Savage Mind*, Nature/Earth.

Giriş

II. Dünya Savaşı yıllarını anlatan *Toprak Ana*, kurgusu itibarıyla Kırgız kültürüne, geleneğine, toplumsal hayatına ve onların doğayla kurdukları ilişki biçimlerine dair pek çok önemli detayı barındırır. Kırgızlar sahip oldukları gelenekleri ile kültürel yapılarını korumaya çalışan, toprağın bir milletin geçmişi ve hayat verici bir unsur olduğunun farkında bir toplumdur. Nitekim Aytmatov'un eserlerinde toprak, tarihin yaşayan tarafı, kültür hazinesinin taşıyıcısı dolayısıyla insan ve ona ait her şeyle etkileşim içerisinde yol alan bir fonksiyona sahiptir (Kolcu 2015: 103-106) . Bu sebeple Cengiz Aytmatov'un eserlerinde toprağın, hem kurucu hem de yaşamı ve kültürü devam ettirici özelliklerle yer alması bir tesadüf değildir. Kültür ve geleneğin oluşumunda yaşam kaynağı olan doğanın/toprağın göz ardı edilmemesi, kendine haiz birincil değerın insan karşısında kayba uğramaması dolayısıyla nesneleştirilmemesi Aytmatov'un toprağa/doğaya bakış açısının en önemli özellikleri arasındadır. Bu açıdan Cengiz Aytmatov'un *Toprak Ana* ile okuruna vermeye çalıştığı alt metin, daha çok insanın doğayla kurduğu ilişkide saklıdır. Romanda yaşanan bütün kayıp ve yoksulluklara rağmen, ana karakter Tolgonay ve halkını diri tutan, onların beklenti ufuklarını karartmayan asıl unsur, doğadan aldıkları tükenmez güçtür.

Romanda Kırgız halkının bir arada yaşama alışkanlıklarında gösterdiği merhamet, fedakârlık ve yardımseverlik gibi özellikler, toplumsal yapının katı, hiyerarşik, birinin yüceltilirken diğerinin değersizleştirilebildiği bir zihniyet üzerinden inşa edilmediğini gösterir. Bu durum kültürün ve buna bağlı gelenek oluşturucuların modernitenin aksine, doğayla birlikte yaşama ve ondan ilham alma bilincini kaybetmemiş olmaları ile ilgilidir. Bu bağlamda roman, insanın yaşamını her koşulda devam ettirebilmesi için kendisi dışındaki diğer canlı ve cansız bütün unsurları kucaklayan, kendini onların varoluşundan bağımsız, biricik görmeyen bir bakış açısı üzerine kuruludur. Toprağın kişileştirilerek bir kadın ve anne olarak romanın karakterlerinden biri hâline getirilmesi, doğa ile insan arasındaki mesafesizliğin dolayısıyla yakın irtibatın vurgusuna işaretir. Doğayla kurulan bu türden bir ilişkinin insanın ve toplumların yaşamı için gerekli olduğu ünlü budun bilimci Claude Lévi Strauss'un Batı düşüncesinin yaklaşımını eleştirdiği düşüncelerinde ortaya çıkar:

“Batı düşüncesinin temel yanılgılarından biri, insanı yücelteceğim diye, önce doğayı budamış, sonra insan kavramını sınırlamaya başlamıştır. İnsanın doğadan koparılması ve üstün, egemen varlık durumuna getirilmesiyle başlamıştır işe; böylece en yadsınamaz özelliğinin, yani canlı varlık niteliğinin silinebileceği sanılmıştır. Bu ortak nitelik görmezden gelinerek her türlü aşırılığa olanak sağlamıştır. Batılı insan, özellikle tarihinin son dört yüzyılında, insansallıkla hayvansallığı birbirinden kesinlikle ayırmayı bir hak olarak benimsemekle birinden aldığı her şeyi ötekine vermekle uğursuz bir dönemi başlattığını, durmamacasına daraltılan ve sınırlanmış insanları da birbirinden uzaklaştırmaya ve gittikçe daha sınırlı bir azınlık yararına, bir insanlık ayrıcalığı istemeye yarayacağına, bu insanlığınsa, ilkesini ve kavramını özsaygıdan aldığı için, daha doğar doğmaz çürüyeceğini anlayamamıştır. “

(Strauss 2016a: 9-10) .

Strauss doğa ve insan arasındaki yakın ilişkiyi, yabancıların yaşamını incelemek üzere tropik bölgelere düzenlediği uzun, yorucu ve tehlikeli geziler esnasında fark eder. Bu gezilerde, 'ilkel' diye adlandırılan küçük, parçalanmış toplumların çetin yaşamını paylaşırken, hem bundan böyle geliştireceği yorum ve kuramların canlı kaynağını hem de kendini beğenmiş Batı'nın bir tür yalanlaması olan bir insan sıcaklığını bulur (Strauss 2016a: 13). Bu toplulukların yaşamlarının yakından gözlemlenmesi, onların hayatında doğaya ait hiçbir şeyin insanla ayrıştırılmadığını dolayısıyla her canlı unsurun insanlar kadar önemli olduğu savını ortaya çıkarır. Dolayısıyla modern zamanların insanı her şeyin üstünde tutan ve diğerleri üzerinde hegemonya kurmaya kendini yetkin gören zihniyeti, yaşamın doğal akışı ve öngörülemez deneyimleri etrafında kendini huzursuzca çürüten bir kısır döngüye girer. Nitekim Strauss'un gözlemlediği yerlilerle ilgili olarak *"Bu insanlar tarımcıdır: onlar için bitkiler insanlar kadar önemli, insanlar kadar yakındır."* (Strauss 2016a: 31). Çıkarımı, hem doğanın hem insanın varlık amacını ve yokluğunun oluşturacağı boşluğu eşit anlam aralıklarında değerlendirmek gerektiğini ortaya koyar. Bu noktada Aytmatov'un romanı, toprakla insan arasında kurduğu sarsılmaz canlı bağ ile aslında toprağı sadece insanı besleyen, onu doyuran bir tarım nesnesi olmaktan çıkartmış olur. Toprak ya da daha genel bir ifade ile doğanın ve insanın eşit yaşam birliktelikleri ve değerleri, her türden çürümenin ve hakiki manadaki yok oluşun önüne geçebilecek bir gücü barındırır.

1. Değişmez Yasalar ve Ahenkli Yaşam Serüveni: Maddi ve Manevi Yaşamın Dinamik Güç Kaynağı Olarak Doğa/Toprak

Toprak Ana, kocasını ve üç oğlunu II. Dünya Savaşı'nda cepheye gönderen, onların yokluklarıyla ve savaşın Kırgız halkına yaşattığı yoksunluklarla mücadele etmeye çalışan ana karakter Tolgonay'ın hikâyesini anlatır. Roman, Tolgonay'ın kocasını, oğullarını ve gelinini kaybettiği ve onları "Ana" diye seslendiği toprağı ile beraber yâd ettiği son kısımdan başlar. Anlatıcının daha sonra olayları başa dönerek anlatması, Toprak Ana'nın Tolgonay'dan başından geçenleri hatırlayıp anlatma isteğiyle gerçekleşir. *"-Otur Tolgonay, ayakta durma, ayakların o kadar güçlü değil artık. Şu taşın üzerine otur da beraber düşünelim. Buraya ilk gelişini hatırlıyor musun?-Hayal meyal. O günden bu yana köprülerin altından çok sular aktı. -Hatırlamaya çalış, her şeyi tâ başından bir bir hatırla Tolgonay"* (Aytmatov, 1995: 9). Toprağın ana karakterin anımsama kabiliyetini kuvvetlendirici etkisi, ona geçmişini unutturmayacak hafızasını tazelemesini sağlayacak ve savaş zamanında gelininin yaşadığı gayri meşru bir ilişki sonunda dünyaya gelmiş torununa da yaşadıkları gerçekleri tüm detaylarıyla anlatma gücünü verecektir. Bu bakımdan toprak, romanda hem kurgusal dizgenin sondan başa doğru olan seyrini belirleyen kurucu unsur hem de bireysel ve kültürel hafızanın nesilden nesile aktarımını sağlayan canlı ve dinamik bir kimlik olarak okurun karşısına çıkar. *"Tolgonay, bir bakıma belleğini tarlada etkin kılar. Çünkü yaşanmışlık ve anılar toplamı sürülen tarlanın toprağına ekilmiş gibidir."* (Durmuş, 2009: 212). Bu sebeple Tolgonay'ın toprakla olan ilişkisi yoğunluğu azalmadan roman boyunca devam eder ve onunla kurduğu iletişim, okurun romandaki diğer karakterlerde göremeyeceği bir derinlik ve duyuş tarzı içerisinde gerçekleşir.

Romanda savaşın henüz patlak vermediği ve Tolgonay'ın kocası Suvankul'la tanıştığı gençlik yıllarında, doğa gençliğin, aşkın ve gelecek beklentilerinin umudunu yansıtan bir manzara olarak yer alır:

“Tan yeri pırl pırl parlar, önce dağların dorukları altın yıldızlar içinde kalır, sonra bozkırın hafif rüzgarı koyu mavi bir dalga gibi yüzümüze çarpardı. O yazın şafakları aslında bizim aşkıydı. Her gün pırl pırl yeniden doğan aşkıımızın şafakları. Birlikte yürürken gözümüzde bütün dünya değişirdi ve biz bir masal âleminde yüzerdik. Ve her tarafı sürülmüş boz toprak, dünyanın en güzel tarlası olarak görünürdü bize. O sırada, önümüzden kalkan bir boz toprak da havalanırdı aydınlardan gökyüzüne doğru. Çok yüksekler kadar çıkar, gökyüzünde bir nokta gibi görünür ve bir insan yüreği gibi çırpınarak mutlu mutlu ötmeye başlardı.”

(Aytmatov 1995: 12).

Doğanın kendisi gibi içinde barındırdığı her canlı unsurun Tolgonay’ın duygu dünyasıyla bütünleştiği bu satırlar, kocası Suvankul’un bakış açısıyla tam bir benzerlik göstermese de birbirleriyle taban tabana zıt bir algı üzerinden okura sunulmaz: *“Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaştırılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız. İnsanın çok büyük bir mutluluğa ihtiyacı yoktur Tolgonay. Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır.”* (Aytmatov 1995: 13). Çiftçilerin kendi aralarında toprağı eşit bir biçimde paylaştığı ve onu ekip biçtikleri sürece ürün alabileceklerine dolayısıyla mutlu olabileceklerine inanan Suvankul’un bakış açısının Tolgonay’dan farklılaştığı nokta, toprağın insana sağladığı maddi yarar ile ilişkilidir. Tarımla uğraşan insanlar için daha çok ve farklılaşan mutluluk beklentileri öngörmeyen Suvankul’un bakış açısı, onun toprakla somut çabalar ve beklentiler üzerine kurduğu ilişki ile ilgilidir. Oysa karısı Tolgonay, tarlasını ekip biçemediği dönemlerde de onu bir anne, çok yakın bir dost olarak görerek ziyaret eder. Bu ziyaretler, ondan ürün alma odaklı değil, kendisine rehberlik, arkadaşlık edebilecek yaşam bilgeliğine sahip bir kişiyle yan yana olmak ihtiyacı ve inancı ekseninde ortaya çıkar. Örneğin romanda Tolgonay’ın toprakla konuşmaya başladığı ilk an, onun gençlik yıllarına rastlar ki ilk konuşma âdeta ona dua eden bir sesleniş şeklindedir: *“Her şeyin hayal ettiğim gibi olmasını dilerken, birden, bizi besleyen kara toprakla insanmış gibi, insan sözleriyle konuşmaya başladım: -Kara toprak, sevgili Toprak Ana, hepimizi sinesinde barındıran sensin! Bizlere mutluluk vermeyeceksen neye yarar senin Toprak Ana oluşun? Dünyaya niçin geliyoruz? Biz senin çocuklarımız, bize mutluluk ver, bizi mutlu kıl Toprak Ana!”* (Aytmatov 1995: 14). Toprakta beklenenin duygu dünyasına ait referansları barındırması, dünyaya gelme amacının bir başka deyişle varoluşun sırrının onun varlığı ile ilişkilendirilmesi, Strauss’un Batı düşüncesinin temel yanılgısı olarak belirttiği ayrışmanın, Kırgız geleneğine tamamen egemen olmadığını gösterir. Bu durum Kırgızların göçebelikten gelen tabiat ve hayvanlarla iç içe bir yaşam dairesini benimsemiş olmalarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim Radloff, Kırgızların göçebe olduğunu, onların Kazaklara nazaran daha çok ziraatla meşgul olduklarını, toprağı daha dikkatle işlediklerini belirtir (Radloff 1994: 318). Bu yüzden Kırgız kültüründe ve buna bağlı olarak romanda toprak, sadece tasvir edilmekle kalmayıp romanın yardımcı karakteri olarak okurun karşısına çıkar, maddi ve manevi yaşamın dinamik bir güç kaynağı olarak yer alır. Toprak, hayvancılık ya da tarımla uğraşan halklar için insanların karnını doyurduğu ve geçimini sağladığı temel unsur olarak görülse de ona atfedilen değer, kimi zaman maddeci çıkar ve beklentilerin ötesine geçememektedir. İşte bu noktada ortaya çıkan tehlike, insanın onu kendisine eşdeğer değil, nesnelere dünyasının sıradan bir ögesi,

sömürüye açık ikincil bir varlığı olarak görüp kullanmaya başlamasıdır. Oysa Suvankul'un toprakla kurduğu bağ, karısı Tolgonay'a göre daha somut ve akli birtakım dayanaklar etrafında şekillenmiş olsa da, o doğayla/toprakla iç içe olup onunla uğraşmayı her zaman sevecek, çocuklarına da sevdirecektir. Oğulları Kasım'ın savaş nedeniyle askere çağrıldığı gün toprakla vedalaşması ifade edilirken anlatıcının Kasım'ın yüzünde tasvir ettiği gülümseme, doğaya verilen değerın nesilden nesile aktarılan bir kültür biçimi hâline geldiğinin göstergesidir:

“Motorlar birden patladı, biçerdöver gürlledi, demir tırmık döndü ve kesilen sapları kaldırıp ayıklama haznesine attı. Buğdaylar depoya dolarken saplar saman olup savruldu. Kasım yüzünü yakıcı rüzgâra çevirmişti. Omuzlarını dik tutuyor, gülümsüyordu. Her şeyi unutmuş gibiydi o anda. Bağıra bağıra traktör sürücüsüne bir şeyler söylüyor, o da ona aynı şekilde cevap veriyordu. Sonra başlarını sallıyorlardı. Tarlanın ucuna varınca döndüler ve devam ettiler biçmeye. Biçerdöver, o koca tarlanın içinde bir tarla kuşu gibi uçuyordu. Biz de bir an için cepheyi, savaşı unuttuk.”

(Aytmatov 1995: 45).

Doğaya/toprağa haiz olduğu değer ve önem verildiği müddetçe insanoğlu yaşamdaki ahenge kendiliğinden kavuşacaktır. Strauss, “yabanıl halkların yaşamlarını incelerken onların zihni ahenge en basit yollardan ulaştıklarını belirtir. Dolayısıyla insan olarak varoluşun gerçek koşullarını ve onun çizdiği sınırların ve ritmin dışına çıkabilmenin kişilerin isteğine bağlı olmadığını görüp kabul edebilmenin pek çok endişeyi bertaraf edebileceğini söyler.” (Strauss, 2016b: 131-132). Bu düşünceyle benzerlik gösteren dinamikler etrafında romanda Tolgonay ve kocası Suvankul da doğayla/toprakla iç içe yaşamının kendilerine kazandırdıkları fedakârlık ve merhamet gibi özelliklerin şehir hayatında olmadığını dolayısıyla rekabete dayalı yaşam alanının doğaya göre daha tehlikeli olduğuna inanırlar. Bu sebeple Tolgonay'ın bir diğer oğlu Maysalbek'in okumak için evden ayrıldığı ve kendisinden uzun müddet haber alınmadığı bir vakitte, onun için duyulan endişenin şehir hayatı eksenli oluşu dikkat çekicidir: “*Ne olmuştu Maysalbek'e? Yoksa onu da mı çağırışlardaki askere? Niçin mektup yazmıyordu? İki satırlık bir mektup yazamaz mıydı? Aile ocağından ayrılmış, ana babayı unutmuş ve galiba şehir hayatı aklını başından almış, yüreğini katılaştırmış olmalı.*” (Aytmatov 1995: 39). Maysalbek için annesi Tolgonay'ın yürüttüğü tahmin, romanın ilerleyen satırlarında yersiz bir endişe olarak okurun karşısına çıksa da bu türden bir endişenin anlık da olsa yaşanmış olması, doğayla iç içe bir yaşantı sürmüş olanların insanla ve çevreyle kurduğu ilişki deneyimlerinin, kent kültürünün ürettiği yapay eklentilerden farklı olduğunu ortaya çıkarır. Bu bağlamda Camille Paglia doğanın kendi içindeki yasa ve işleyiş biçimlerine yer verdiği eserinde, toplumun yapay bir inşa olduğuna ve doğanın gücü karşısında bir korunak olduğuna değinir. “*Toplum olmasaydı doğa denen barbar denizin kasırgalarında perişan olurduk.*” diyen Paglia (Paglia 2014: 13) “*Toplum, doğa karşısındaki o aşağılayıcı edilginliğimizi azaltan, miras alınmış bir biçimler sistemidir.*” (Paglia 2014: 13) der ve şöyle devam eder:

“Bu biçimler tedricen ya da hızlıca değiştirebilir fakat toplumdaki hiçbir değişiklik doğayı değiştiremez. İnsanlar doğanın özel kayırmasına mazhar

değildir. Ayrıca doğanın kendi içinde barındırdığı işleyiş sistemi sanıldığı gibi tehlikelerden uzak ve zararsız da değildir. Ondaki her bir kamıldanış, her şeyi tuzla buz etmeye yeter. Yangınlar, seller, yıldırımlar, fırtınalar, kasırgalar, yanardağlar, depremler –her zaman her yerde hazır ve nâzırdır. Felaketler iyiyi kötüden ayırmadan vurur. Uygarlaşmış hayatın bir yanılısına haline ihtiyacı vardır. İnsanın hayatta kalma mekanizmaları arasında en kuvvetli olanı, doğanın ve Tanrının nihâi iyilikseverliği fikridir.”

(Paglia 2014: 13).

Bu noktada doğanın kendi içinde değişmeyen işleyişini bütün tehlike ve yararları etrafında birazcık da olsa fark edebilen ve bu sıra dışı ahengi kabul edip uyum göstermeye çalışan yaşam biçimlerinin hayatta kalma dinamiklerinin daha ahenkli ve dayanıklı olacağı öngörülebilir. Değişebilen hatta şartlara göre dağılıp bozulabilen toplum yapısı karşısında değişmez nitelikteki doğa yasalarını anlayabilmek ve bu işleyişle ahenkli bir şekilde paslaşabilme bilinci ve becerisine sahip olabilmek insanın, kültür ve uygarlıkların en çetrefilli sorun ve sıkıntılarını çözebilmesine imkân sağlar. Romanda da görüldüğü üzere, bu bazen ondan feyz almak noktasında da devreye girebilir. Feyz almak, onun kendine has özellik ve işleyişini bilmek, tanımak ve böylece ondan güç almak anlamında da tezahür edebilir.

2. İnsandan Doğaya, Doğadan İnsana: Eşdeğer Nitelikler Etrafında Duyumsanan Yoksunluk, Aktarılan Bilgelik

Tolgonay'ın savaş nedeniyle askere çağrılan oğlu Kasım'dan sonra kocası Suvankul'un ve diğer oğlu Maysalbek'in de çağrılması ve gelini Aliman'la baş başa kalması, onların en başta derinden sarsan durumlar olarak ortaya çıkar. Fakat kolhozda ekip başına getirilen ve sorumlulukları artan Tolgonay, olduğundan daha iradeli ve mücadeleci olmak durumundadır. Nitekim kocası Suvankul'un askere gideceği dönemde kolhozun başına getirilmek istenen Tolgonay, bunu kabul etmek istemese de halkın ısrarına dayanamamış ve bu görevi kabul etmiştir. Oysa ekip başılığı kolhoz kurallarına göre kadınlara değil erkeklere verilen bir görev olduğu halde, Tolgonay'ın yaşadığı toprakları ve halkını iyi tanıyan, güçlü anaç kişiliği savaş zamanı gibi olağanüstü yaşam şartlarında zor bir görevin kendisine layık görülmesini sağlamıştır:

“Bak Tolgonay teyze, istesen de istemesen de yapacaksın bu işi. Hemen yarın bir erkek gibi kemerini sıkacak, ekip başının atına atlayacaksın. Burada bizim topraklarımızı, sularımızı, köylülerimizi senden iyi bilen, senden iyi tanıyan hiç kimse yok. Sana güveniyoruz, çünkü en iyi ekipbaşımız da sana güveniyor. Ne yazık ki onu, yüreğimiz kan ağlayarak bugün cepheye uğurlayacağız. Elimizden hiçbir şey gelmiyor. Hemen yarından itibaren işe dört elle sarılmalısın Tolgonay teyze.”

(Aytmatov 1995: 51).

Görüldüğü üzere Tolgonay, gerek yaşadıkları toprağı, coğrafyayı çok iyi bilen gerekse halkı ve onun yapısını yakından tanıyan biri olarak dayanıklı, mücadeleci, öncü olabilecek bilge özelliklere sahip bir kadındır. Bunların yanı sıra anne olmak, ilahi nitelikteki evrensel çağrının ev/yuva kökenli simgesidir. *Bozulan, tahrip olan, yaşamın*

acımasızlığı karşısında parçalanan ve her bir parçasının başka bir diyarda kaldığı benlik, buradan gelen 'Kendine dön!' sesiyle kendini tanır ve kendisi olur. Bu oluş, aynı zamanda insanın ötekileşmeden kurtuluşunu da sağlar (Korkmaz 1999: 55). Bu sebeple anlatıcının ana karakterini anne olarak belirlemesi ve doğanın/toprağın kadına, anaya haiz özelliklerle tasvir edilmesi bir tesadüf olmadığı gibi savaş etrafında oluşan tahribattan Kırgız halkının kendisi olarak yoluna devam edebilme gücü ancak anne imgesinde bulunur. Ayrıca Tolgonay'ın bir kadın ve anne olarak bu özellikleri taşıması, bir taraftan yaşının dolayısıyla yaşadıklarının getirdiği yaşam tecrübesine bağlı bir durum iken diğer yandan tabiatla iç içe bir yaşam deneyimi ile yakından ilişkilidir. Toprağı ekip biçmek, ondan ürün almak onu iyi tanımak bir başka deyişle doğaya ait pek çok şartla baş etmeyi ya da onunla ahenkli yol alabilmeyi bilmekle gerçekleşen deneyimlerdir. Doğanın zorlu şartları ile karşı karşıya kalmış insanların ya da toplulukların çözüm üretme ve dayanma yetilerinin daha fazla gelişmiş olması, modern yaşamın yapay eklenti ve aksesuarları arasında sıkışmamış olmaları ile ilgilidir. Bu noktada Paglia'ya göre kadın ve doğa arasındaki yakın benzerlik, romandaki Tolgonay ile kadın-ana olarak görülen toprak arasındaki derin bağa, ilişkiye bir açıklık getirir:

"Doğanın döngüleri kadının döngüleridir. Biyolojik kadınlık, aynı noktada başlayıp biten bir dairesel dönüşler sıralanmasıdır. Kadının merkeziliği ona bir kimlik istikrarı atfeder. Olmak zorunda değildir, sadece var olması yeterlidir. Oysa doğayı geliştirmeye ya da alt etmeye çalışan ve kendini bireyselliği çerçevesinde gerçekleştirmeyi model alan Batılı toplumdur; dolayısıyla kadının içinde bulunduğu konumunun katı gerçeklerinin sancılı bir açıklıkla kendini gösterdiği toplum da, yine Batı toplumdur. Kadının doğayla, yani kendi bedeninin inatçı fizik yasalarıyla olan mücadelesinin şiddetini, imgeleminin gelişmesi ve bireysel bir kimlik ve özerklik amacı belirleyecektir. Ve nihayet doğa da kadını daha fazla cezalandırmaya başlar: Özgürleşmek için meydan okuma, çünkü bedenin senin değil!"

(Paglia 2014: 21-23).

Toprakla benzerliğini fark eden Tolgonay'ın onunla maneviyat dolu teması, onun varlığıyla yaşam buldukları inancından öte insanın doğaya ait tüm unsurlarla beraber yaşamda yol aldığı fark etmiş olmasıyla ilgilidir. Ayrıca o, doğal olanın bir başka deyişle doğadan gelenin tersi yöndeki her inşanın ve eylemin âdeta cezasız kalmayacağını, sürekliliği ve kalıcılığı da yakalayamayacağını dolayısıyla geleceğe de uzanamayacağını deneyimlemiş bir duygulanımla hareket eder. Çünkü *"insan aklı baş edemediği sorunları doğaya uygun bir biçimde çözmek yerine doğaya karşı yeni suçlar işleyerek daha da karmaşık ve çözülemez bir hale getirmektedir."* (Korkmaz, 2008: 2). Bu durum bilinç düzeyinde Paglia'nın ifade ettiği benzeşim noktalarının birebir farkında olduğu anlamına gelmese de derin bir sezinin inançla harmanlandığı bir belleğe işaret eder. Bu sebeple toprak, Tolgonay'ın yaşadığı acıları ve zorlukları dile getirip paylaşabildiği tek dosttur:

"-Söyle bana Toprak Ana, oğlunu bir kerecik, bir anlık görebilmek için böyle tarifsiz acılara gömülen bir ana nerede, ne zaman görülmüştür? -Ben

görmedim, duymadım Tolgonay. Zaten dünya dünya olalı böyle bir savaş da görmedi. -Bari ben, oğlunun yolunu böyle gözleyen anaların sonuncusu olsam... Allah hiç kimseye demir rayları kucaklatmasın, hiç kimsenin başını travaslere vurdutmasın. -Köyüne döndüğün zaman tâ uzaklardan oğlunla görüşemediğini herkes anlamıştır. Betin benzini sapsarıydı. Gözün uzun bir hastalıktan kalkmış gibi çukurlarına iyice gömülmüştü. -Keşki bir ay yataktan kalkmamış bir hasta olsaydım da, o hale bu yüzden düşseydim!”
(Aytmatov 1995: 62-63).

Toprak kimi zaman onu üzüp rahatsız etmemek için sadece selamlanarak yanından geçilen bir varlıktır: *“Ya savaşacak, yenecektik, ya da ölecektik! İşte, sevgili toprağım, seni rahatsız etmemek için buraya binek atımla gelir, acılarımı acılandırmamak için seni sessizce selamlar ve yine sessizce dönüp giderdim.”* (Aytmatov 1995: 63). Tolgonay’ın gerek üzüntüsünü anlatarak gerekse sadece selamlayarak sürekli diyalog kurduğu toprak/doğa, romanda aslında okura önemli bir mesaj verir. İnsanın doğayla kurduğu hem maddi hem manevi irtibat, sadece insanı değil doğayı/toprağı hatta tüm cansız unsurları beraberinde tahrip eden savaşın da ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Çünkü *“Aytmatov’un romanlarında, izleği şekillendiren ve karşıt değer olarak yer alan savaş, yaşamın yeryüzüne sinen bütün kutsallığını parçalayarak kişioglunun hem filogenetik hem de ontolojik varoluş kaygılarına saldırır ve kişioglunu çevresindeki ‘şey’lere ‘batmış’ gibi hissetmesine sebep olur. Kişioglunun evrendeki varoluşu bir yanıyla ontogenetik (bireysel varolma), bir yanıyla da filogenetik (soy oluş) temeline dayanır.”* (Durmuş, 2014: 120). Bu noktada *Toprak Ana*, insanın doğayla/toprakla sürekli bilgece temas kurabileceği bir yaşam bilinci geliştirmesi gerektiğini önemle vurgular. Tolgonay’ın *“İnsanlar savaşmadan yaşayamazlar mı?”* (Aytmatov 1995: 76) sorusu karşısında toprağın cevabı doğayı/toprağı, bütün canlılığı, çoğaltıcı ve kurucu gücü ile görmezden gelen tavra bir eleştiri niteliği taşır:

“-Çok güç bir soru sordun Tolgonay. Nice nice milletler savaş sonunda yok olup gittiler, nice nice şehirler yanıp kül oldu ve toprak olarak üzerimde insan ayağının izini görmek için yüzyıllarca beklediğim çağlar oldu. İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsa, onlara şöyle diyordum: ‘Durun! Kan dökmeyin!’ Şimdi de tekrar ediyorum: ‘Ey dağların, denizlerin öbür tarafındaki insanlar, siz ki mavi göğün altında yaşıyorsunuz, savaş neyinize gerek? Ben toprağım, bana bakın! Ben her biriniz için aynıyım ve siz de benim gözümde eşitsiniz. Benim için önemli olan sizin sözleriniz değildir. Ben sizin dostluğunuza muhtacım, çalışmanıza, beni işlemenize! Saban izine bir çekirdek, bir tohum tanesi atın, size yüz katını vereyim, küçük bir fidan diki kocaman bir çınar vereyim! Evler kurun, temel olayım! Üreyin, çoğalın, hepinize güzel bir barınak olayım! Derinim, yükseğim, büyüğüm, ucum bucağım da yok... hepinize yeterim ben...’ Sen de bana insanlar savaşmadan yaşayamaz mı diyorsun Tolgonay. Bu bana değil ki. Siz insanlara, niyetinize, irade ve bilgeliğine bağlı.”

(Aytmatov 1995: 76-77).

Her şeyin insanın elinde ve onun bilgeliğinde olduğuna inanan Toprak Ana, insanın yaşadığı bütün felaketlerden acı çektiğini çünkü kendisini ekip biçen insanların savaşta öldüğünü “Ölen köylülerin güçlü kollarını özlüyorum hep. Tohum eken evlatlarımı yitirmiş olduğum için hep ağlıyorum.” (Aytmatov 1995: 77) şeklinde ifade eder. Ekilemeyen topraklar nedeniyle geride kalanlar köylüler, Tolgonay’ın bütün çabalarına rağmen açlıkla mücadele etmek zorunda kalırlar. Fakat yine de toprağa olan inanç ve ona verilen değer hiçbir zaman eksilmez. Romanda bu değer sadece Tolgonay ve Suvankul tarafından değil, aksakal lakaplı bir adam tarafından da dile getirilir. Hatta Aksakal’ın çiftçilerin koruyucusu olarak bilinen Diykan Ana’ya dua etmesi, Kırgızların doğayla manevî bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Romanda Diykan Ana olarak geçen “Özbek mitolojisinde Baba Dehkan, Türkmenler’de Baba Dayhan, Kırgızlarda baba Diykan Kazaklarda Dikan Baba veya Dikan Ata, kara kalpaklarda Diyhan Baba ve Taciklerde Bobo-i Dehkan bir tarım hamisidir. İslam öncesi menşeli olup ilk başlarda yerel bir tanrıdır. Genellikle sağlıklı bir ihtiyar (Kırgızlarda hem de kuş) şeklinde düşünülür.” (Mira 1987: 176) . Ayrıca Kırgız Türklerinde baharın gelmesiyle birlikte yaşlı bir kişi eteğine aldığı buğdayı tarlaya ekmeye başlar. Öküz arabasını süren yiğit ‘Cü canabarıım. Benim kolum değil yapan, Baba çiftçinin (Baba Diykan-A. P) kolu’ diyerek çalışmaya başlar. Orta Asya Türkleri arasında da Nevruz arifesinde yüzyıllardır ‘cuft baroron töreni’ yapılmaktadır. Köyün en yaşlı ve en saygı duyulan kişisi bir çift öküzü çektığı sabanla toprağı yarararak ilk izi açıp töreni başlatmaktadır (Pirverdioğlu 2002: 46) . Görüldüğü üzere romanda belirtildiğinin aksine erkek-baba olarak yer alan Diykan, tarımla uğraşan Türkler için bereketin sembolü yaşlı ve bilge bir çiftçidir. Onun öncülüğünde ilk sürüm ve ekimi gerçekleştirecek olan toprağın verimli olacağına inanılır. Örneğin “Azerbaycan’da yapılan törenlerde ‘Cütçü Baba’ (çiftçi baba) rolü için yaşlı, çok çocuklu ve varlıklı birinin seçilmesi” (Pirverdioğlu 2002: 46) varlığın, bereketin, tecrübe ve bilgeliğin, insandan toprağa aktarılan özellikler olduğuna inanılmasıyla ilgili gibidir. Romanda bu sadece insan merkezli değil, doğa ve insan arasındaki çift taraflı bir aktarım, etki etrafında aktarılır ki Aksakal’ın Tolgonay’la geçen bir diyalogunda “Bir insanın kaderi, dağdaki patika gibidir: Bazen çıkar, bazen iner, bazen de dibi görünmeyen bir uçurumun başına gelip durur.” (Aytmatov, 1995: 70) şeklindeki benzetmeleri, insanın yaşam serüvenini doğayla/toprakla özdeşleştiren tavrı bir kez daha ortaya koyar.

Anlatıcı savaş yıllarını anlattığı romanda, insanın yaşadığı yokluklarla doğanın/toprağın duyumsadığı yoksunluğu birbirine benzer bir şekilde anlatmayı tercih eder. Bu bağlamda yaşamda doğaya ya da insana dair en ufak bir kayıp bir başka deyişle birinden birinin yokluğu aynı değerde bir boşluğun duyumsanmasına yol açar. Nitekim bu Strauss’a göre örnekleri mevcut olan bir durumdur:

“Dirimsel açıdan ele alındıkları zaman, aynı ırktan gelen insanlar, aynı ağaçta tomurcuklanan, açılan ve solan bireysel çiçeklere benzetilebilir: bir çeşit ya da alt çeşidin örnekleridirler; aynı biçimde, Homo sapiens türünün tüm üyeleri de mantıksal olarak herhangi bir hayvan ya da bitki türünün üyeleriyle karşılaştırılabilir. Bununla birlikte, toplumsal yaşam bu dizgede garip bir dönüşüm yaratır, çünkü her dirimsel bireyi bir kişilik geliştirmeye yöneltir. Bu kavramsa çeşit içinde örneği çağrıştırmaz artık, büyük bir

olasılıkla doğada bulunmayan ve tek bireysel diye adlandırabileceğimiz bir çeşit ya da türü çağrıştırır. Bir kişilik öldüğü zaman ortadan silinen şey, bir çiçek türünün bütün türlerin yararlandıkları basit kimyasal cisimlerden yola çıkarak gerçekleştirdiği ölçüde özel ve yeri doldurulmaz bir düşünceler ve davranışlar bireşimidir.”

(Strauss 2016_a: 280-281).

Kaybolan ya da yitirilip giden her unsurun kendine özgü dolayısıyla yeri doldurulamaz oluşu, romanda insanın insan için olduğu kadar doğanın/toprağın da hissettiği yoğun bir duygu olarak yer alır. Çünkü insanı ve doğayı etkileyen her durum, yankısını doğrudan organik bir bağ içerisinde olduğu her şeye iletir. Toprak Ana'nın Tolgonay'ın yaşadığı bütün acıyı aynı şiddette hissetmiş olarak tasvir edilmesi, bu noktada tesadüfi değil ancak doğayı/toprağı çok yakından tanıyan bir anlatıcının tasviridir: “-Evet Tolgonay, ama yalnız sen değildin o acıyı çeken, ben de çok acı çektim. Yaz boyunca o çıplak tarla beni deşilmiş bir yara gibi yaktı, uzun zaman acılarım dinmedi. Tarlaları ekinsiz bırakmak, benim kanımı boşaltmak demektir Tolgonay. Savaş süresince nice nice tarlalar ekinsiz kaldı! Benim en büyük düşmanım savaş başlatandır.” (Aytmatov 1995: 89). Bu bağlamda Aytmatov'un gerek romanda gerek hayata bakış felsefesinde insan-doğa ilişkisinin önemli bir yer tuttuğunu ve bu diyalektik ilişkinin insanın iç dünyasının sınırlarını alabildiğine genişleten bir fonksiyon üstlendiğini belirtmek gerekir. Ayrıca doğa kendi kanunlarıyla hareket eden hatta bütün katılığıyla kimi zaman insanı zorlayabilen bir yaşama sahip olsa da Aytmatov'da eserin hakikati olur. Çünkü onun için doğa, insan hayatı ve iç dünyasını teraziye koyan farklı ölçüt rolü oynar (Akmataliyev 1998: 91-92). Bu ölçütün rolü, doğa ve insanın etkileşimde bulunduğu bir başka deyişle harmanlandığı böylece akıl ve duygunun bir muvazeneye ulaşarak olgunlaştığı bir bakış açısına ulaşır. Savaşta kocası Kasım'ı yitiren Aliman'ın çobanla olan birlikteliğine ve bu ilişkiden dünyaya gelen çocuğa karşı Tolgonay'ın bilge tutumu ancak tabiat ile harmanlanmış bir bakış açısından ortaya çıkabilir. Nitekim Tolgonay, gelini Aliman'ın evlilik dışı hamileliğinden Aliman'ı değil kendisini sorumlu tutar:

“Aliman'ın hamile olduğunu öğrendiğim günden sonra, aramızda hiçbir şey değişmedi, ilişkilerimiz eskisi gibi devam etti. Hayatımızı yaşıyor, işimizi her zamanki gibi yapıyor, en önemlisi de her konuda birbirimizin fikrini soruyorduk. Aliman hamileliği hakkında, yapacağı doğum hakkında hiçbir şey söylemiyor, belki buna cesaret edemiyordu. Konuşmak istese bile konuyu durmadan erteliyordu herhalde. Ben de konuşmuyordum. Çünkü gururu bir kere daha kırılmasın, asla onu kınadığımı sanmasın istiyordum. Zaten buna da hakkım yoktu. Çünkü onun bütün hayatı benim gözlerimin önünde geçiyordu. Her şeyi görüyor, her şeyi anlıyordum, öyleyse onun düştüğü durumdan ben de sorumluydum. Eğer Aliman bir suç işlediyse bu aynı zamanda benim de suçumdur. Eğer o, dünyaya bir çocuk getirecekse bu, benim de çocuğum olacaktır. Utancı da, bütün güçlükleri ve acıları da üstleneceğim.”

(Aytmatov 1995: 115).

Tolgonay bütün merhamet ve sevgisiyle başlarına gelen bu olayın sonuçlarına göğüs gerse de Aliman'ın doğum anında vefat etmesi, bir yandan anlatıcının Aliman'ı kurgusal düzeyde cezalandırmış olduğunu akla getirir öte yandan da doğurganlığı ile doğayla özdeşleştirilen kadını, doğanın bir diğer katı gerçekliği karşı karşıya bırakmış olur. Bu aslında romanda bahsedilen doğa-insan iç içeliğinin ya da etkileşiminin hayatı bir yandan olumlu yönde inşa ederken diğer taraftan onu yıkarak ya da ondan yoksun bırakarak cezalandırma yoluna gidebileceğinin göstergeleri olarak da okunabilir. Aliman'dan geri kalan çocuk bir başka deyişle Tolgonay'ın torunu, yaşanan bütün kötü deneyimlere rağmen âdeta doğanın/toprağın bir armağanı gibidir. Tolgonay, ona yaşamlarıyla ilgili bütün bildiklerini anlatmak isteyecek ve bu cesareti yine *Toprak Ana*'dan, doğadan aldığı güçte bulacaktır. Romanın sonunda Toprak Ana'yla konuştuğu kısımda ise torunu Canbolat'a her şeyi anlatacağını eğer zeki ve iyi niyetli ise onun bütün yaşananları anlayacağını (Aytmatov 1995: 134) ifade eder. Çünkü ona göre asıl mesele diğer insanlara nasıl anlatacağıdır: "*Ama öbürlerine, dünyada yaşayan herkese nasıl anlatmalı? Onlara bir diyeceğim var ama her birinin kalbine nasıl gireyim de anlatayım? Ey gökyüzünde parlayan güneş, sen bütün küreyi dolaşıyorsun, onlara sen anlat! Ey yağmur bulutu, dünyanın üzerine sağnak sağnak boşal, her damlan bir konuşmacı olsun da, onlara sen anlat! Ey besleyici Toprak Ana, hepimizi bağrına basan sensin. Onlarla sen konuş Toprak Ana, insanlara sen anlat!*" (Aytmatov 1995: 134) şeklinde doğadan yardım isteyen Tolgonay'ın cümleleri karşısında dile gelen *Toprak Ana* "*-Hayır Tolgonay, onlarla sen konuşmalısın. Sen kadınsın. Sen her şeyin üstündesin, daha bilgesin. Bir insansın sen! Onlara sen anlat!*" (Aytmatov 1995: 134) şeklinde karşılık verir. Böylece bir kadın olarak toprak, hemcinsi olan Tolgonay'ı romanın son sahnesinde de desteklemeye devam ederek herkese yaşanan bütün felâketleri anlatabileceği ve okurun da bilgece davranarak anlatılanları önyargısız okuyup yorumlaması gerektiği mesajını vermiş olur.

Sonuç

Toprak Ana, insan ve doğa arasında var olan ilişkiyi kimi zaman bilinçli bazen de bilinçsiz şekilde görmezden gelen batılı düşünce sistemine önemli bir eleştiri getirir. Roman, her ne kadar II. Dünya Savaşı yıllarında Kırgız halkının yaşadığı zorluk ve acıların başarılı bir şekilde anlatılarak kültürel hafızanın canlı kalmasına önemli bir hizmet sunmuş olsa da özünde doğa ve insanın bir arada yaşama deneyiminin önemli kesitlerini okura sunar. Eserin adının *Toprak Ana* oluşu, bu yaşam deneyiminin toprağın kişileştirilerek dolayısıyla insanın ve doğanın aynı nitel değerler aralığında görülmesi ile yakından ilişkilidir. Fakat *Toprak Ana* adlandırması, doğanın/toprağın insan üzerinde kurduğu bir hegemonyayı ya da üstünlüğü işaret etmediği gibi onu tamamen anaç özellikleriyle tanıyan bir belleğe de gönderimde bulunmaz. Nitekim tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kırgız halkının doğayla/toprakla iç içe yaşamı, doğa ve insan arasındaki etkileşim ve alışverişin sadece maddi temelli değil manevi boyutlu olduğunun da farkına varılmasını sağlamıştır. İkisi arasındaki gücün, deneyimin, bilgeliğin, acının ya da yıkımın aktarımı sadece topraktan/doğadan insana değil insandan da doğaya şeklinde gerçekleşir. Bu durum, toplumun değişebilen kuralları karşısında doğanın değişmez yasaları etrafında düşünüldüğünde, insanın kendi yaşamını ahenkli ya da huzurlu bir hâle getirebilme şeklinin ancak doğayla uyumlu, onunla maddi olduğundan ziyade manevi iribatları da yüksek bir yaşam şeklini benimsemiş olmakla ilgilidir. Çünkü o, insanın

onu önemsemediği ve duyumsadığı ölçüde ona yakın ve bereketli, görmezden geldiği ölçüde zarar verici ve yıkıcı olacaktır. Romanda savaş nedenli yaşanan yıkım ve yoksunluklar merkezinde gerek kolhoz başı gerekse kadın-ana rolüyle ön plana çıkan Tolgonay'ın yaşanan zorluklar ve dramatik sahneler etrafında gösterdiği davranışların *Toprak Ana*'dan bir başka deyişle doğadan bağımsız gerçekleşmemesi, sorunlar karşısındaki çözümlerin de bütüncül, kucaklayıcı ve inşa edici olmasını sağlar. Gelini Aliman'ın yaşadığı gayri meşru aşk sonucunda dünyaya gelen Canbolat'ı sevgiyle sahiplenen ve ona tüm yaşananları anlatma istencini veren bilinç, hem yaşamın kendi içindeki devamlılığını kesintiye uğratmama bilgeliğini hem de kültürel hafızayı nesilden nesile aktarma bilinciyle örtüşür. Ayrıca canlılığı, doğurganlığı ve kendi içindeki devinimi ile kadın olarak addedilen toprak/doğa, bütün bu yaşananları tıpkı insan gibi kaydeden bir başka bellek, değer ve ahenk olarak okurun karşısına çıkar. Buradaki ahenk, daha çok doğanın kendi içindeki tehlikeli ve yararlı tüm özelliklerinin bir arada hareket etmesiyle oluşan ahenge denk gelir ki insan ya da toplum hayatında hiçbir şey de tam anlamıyla iyi ya da kötü olarak addedilmeyecektir. Bu yüzden insan için de önemli olan varoluşunun gerçek koşullarının tamamen kendi isteği dahilinde olmadığını kabul etmesi ve bu bilinçle hayatındaki pek çok endişeyi bertaraf etmeyi ya da bunlara karşı dayanıklı ve çözüm üretici şekilde yol almayı öğrenmek olmalıdır. Nitekim ana karakter Tolgonay'ın hayatın bütün manasını anlaması için torunu Canbolat'ın nasıl dünyaya geldiğini ve yaşananları bütün ayrıntılarıyla bilmesi gerektiğine dair olan inancı, doğanın/toprağın bütüncül işleyen şartları etrafındaki süreklilik ilkesi ile de uyumluluk gösterir.

Kaynaklar

- Aytmatov, Cengiz. (1995) . *Toprak Ana*. (Çev: Refik Özdek) . İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akmataliyev, Abdıldacan. (1998) . *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, Mitat. (2009) . "Yıldırım Sesli Manasçı'da Anlatı Kahramanının 'Mitik Sese' Dönüşümü", *Cengiz Aytmatov Prestij Kitabı* , Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 209-223.
- Durmuş, Mitat. (2014) . "Cengiz Aytmatov'un Yüzyüze ve Oğulla Buluşma Öykülerinde Dramatik / Trajik Unsurların İzleksel Görünümleri", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 12, 117-124.
- Kolcu, Ali İhsan. (2015) . *Bozkırdaki Bilge*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan. (1999) . "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kaostan Düzene Ev/Anne ve Çevre/Dünya İzleği". *Bilig*, 9, 53-62.
- Korkmaz, Ramazan. (2008) . "Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü". *Bilig*, 46, 1-6.
- Mifi Narodov Mira. (1987) . "Baba Dehkan". *Dünya Halkları Mitleri Ansiklopedisi*, Cilt I, Moskova, s. 176.
- Paglia, Camille. (2014) . *Cinsel Kimlikler Nefertiti'den Emily Dickinson'a Sanat ve Çöküş*. Ankara: Epos Yayınları.
- Pirverdioğlu, Ahmet. (2002) . "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği". *Türkler*, Cilt 3, 44-50, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Radloff, Wilhem. (1994) . *Sibirya'dan Seçmeler 2*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Strauss, Claude Lévi. (2016_a) . *Yaban Düşünce*. (Çev. Tahsin Yücel) . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Strauss, Claude Lévi. (2016_b) . *Hüzünlü Dönelmeler*. (Çev. Ömer Bozkurt) , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

